

РОЗДІЛ 5. ПРОБЛЕМА НАСИЛЬСТВА У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ. ПРОФІЛАКТИКА НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ

1. СУТНІСТЬ, ВИДИ, ЧИННИКИ НАСИЛЬСТВА У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Наскільки актуальною вважається проблема насилля в середовищі молоді? Відповідь на це запитання отримано в ході конкретного соціологічного дослідження на тему «Підлітки і насильство». До проведеного анонімного анкетування долучилось 50 тінейджерів, віком від 14 до 18 років. Зазначимо, що саме у такому віці формується характер людини, духовноособистісні якості. Відповідно до українського законодавства, з вісімнадцяти років, молода людина отримує право голосу, вільного волевиявлення, отже, стає повноцінним членом суспільства, несе повну відповідальність за свої дії та вчинки. Проаналізувавши відповіді респондентів, накреслюється чітка картина стосунків як в молодіжному середовищі, так і в сім'ї, школі, вузі.

Виявляється, 72 % опитаних вважають насильство проблемою, актуальною для сучасного українського суспільства. І, на думку підлітків, найбільшу небезпеку для особистості становить насилля старших дітей над молодшими (так думають 52 % респондентів). Варто замислитись і над наступним: 20 % тінейджерів хоч раз самі ставали ініціаторами кривдження інших. Свідками насильства над іншими були 36 % опитаних. Майже половині респондентів доводилось самим зазнавати насильства (52 % юнок та 32 % юнаків). І лише 4 % не були ні свідками, ні учасниками, ні жертвами кривдження. До того ж 12 % підростаючого покоління вважають фізичне насильство в середовищі ровесників не чим іншим, як «школою життя»; майже чверть – проявом деградації молодих людей, а більшість – 42 % трактують це явище як перший крок до протиправних дій та злочину; ще 14 % – просто як, поширене в молодіжному середовищі явище.

Як діятимуть підлітки за умови застосування щодо них фізичного насильства? Замислімось: 62 % опитаних не кликати на допомогу дорослих, а діяти на власний розсуд. За поміччю звертатиметься третя частина респондентів. Якщо при підлітках когось кривдитимуть, то 12 % опитуваних ніяк не відреагують, пройдуть мимо; 28 % попросять допомоги у дорослих (вчителів, батьків); стільки ж самі негайно стануть на захист скривджених і, ще 32 % – викличуть міліцію.

Незважаючи на те, що й наймолодших школярів вчителі знайомлять з їхніми правами та обов'язками (є відповідні уроки, виховні години, в рамках навчальної програми пізнаються основи правознавства), лише 26 % з опитаних підлітків знають і читали Декларацію «Про права дитини», прийняту ООН. Дещо чули про неї 44 %, а 30 % – ні.

Насторожує що 40 % респондентів впродовж 2007 року більше п'яти разів зазнавали насильства. Як правило, кривдили дітей поза межами навчального закладу (70 %). Найчастіше, як з'ясувалося, зазнають приниження (48 %), тілесного кривдження (16 %). Траплялось 22 % тінейджерів потерпати від пограбування, 20 відсоткам – внаслідок сексуальної загрози, причому третині сімнадцятирічних, п'ятій частині шістнадцятирічних.

Юнь переконана (34 %), що найчастіше до насильства призводить вплив ЗМІ. На перших шпальтах газет, у випусках теленовин «смакують» насильством, замість того, щоб випускати якісний освітньо-пізнавальний продукт, не цирконаду а–ля «Свобода Савіка Шустера» чи «Великі українці», наші телеканали з ранку до вечора транслюють примітивні бойовики, «мільні опери», різноманітні «дубові» шоу. Вагомий чинник, що викликає насильство серед молоді – це і вживання наркотиків, алкоголю, стимулюючих речовин, так вважає чверть опитаних підлітків. 16 % респондентів джерелом насилля називають неправильне сімейне виховання, наслідування поведінки дорослих; 14 % – впевненість у безкарності.

Які ж інституції, яке середовище найбільше вплинули або й продовжують впливати на формування світогляду у молоді? На першому місці тут, безсумнівно, родина, сім'я (56 %); на другому – церква, релігія (24 %); на третьому місці – альма-матер (14 %); 4 відсотки опитаних назвали «школою виховання» вулицю, а відношення до світу 2 відсотків підлітків сформувалось під впливом держави. Як співається у пісні: «Родина: від батька до сина, від матері, доні добро передать... Це вся Україна з глибоким корінням, з широким гіллям». Тобто родина, сім'я відіграє не лише виховну функцію для людини, але й виступає хранилищем національної пам'яті, культури. «Кожна нація для світу є тим, чим родина для держави,» – писав італійський публіцист Джузеппе Мацціні. Недарма наші сусіди поляки і на рівні держави, і на рівні церкви опікуються родиною, навіть створили культ родини. Отже, міцна сім'я – міцна країна.

Насилля над особистістю – явище, яке може привести до низки прикрих, навіть жахливих за своєю суттю наслідків: самогубства (2 % опитаних), конфліктів в сім'ї (24 %), кривдження інших (38 %), вживання алкоголю, наркотиків (18 %), порушення закону, застосування зброї (18 %).

З усього видно, молоде покоління усвідомлюють загрозу, яку несе насилля. Вони до того ж мають свій погляд на те, яким чином можна запобігти проявам кривдження дітей. Серед першочергових заходів – введення у навчальних закладах спеціальних предметів на кшталт «конфлікти і спілкування», «статеве виховання», «права дитини, підлітка». У дієвості цього переконані 8 % респондентів, 34 % бачать вихід у створенні центрів для допомоги молодим людям, котрі зазнали насильства; 28 % – в активізації діяльності психологів, педагогів, соцпрацівників, журналістів щодо розв'язання молодіжних проблем; 16 % – в посиленні взаємодії школи і церкви, співпраці батьків та педагогів. Найкраще, твердять підлітки, аби взагалі не існувало насильства, тоді й лікувати завдані ним болючі тілесні та духовні рани не доводилось би. Можливо це не така вже й фантазмагорійна думка. Апологети ненасильства (Конфуцій, Будда, Христос, Ганді) вчили, що ніколи не слід відповідати злом на зло. Тож учімося любити нашого ближнього, поважати його думку і право! Наш ближній – поняття всеохоплююче, то і друг, і недруг; знайомий і незнайомий.

2. Насилля в дитячих дошкільних виховних закладах – наступний сегмент у ланцюжку розвитку цієї форми девіантної поведінки.

По-перше, як правило, відривання дитини від матері та сім'ї у зв'язку зі вступом її до дитячого садочка є актом насильницьким і впливає негативно на переважну більшість дітей.

По-друге, часто вихователі застосовують різні форми насилля у своїй повсякденній «виховній» роботі.

3. Насилля в освітніх закладах, школі, ПТУ, технікумах. За даними досліджень, місця, де здійснюється насилля, має такий рейтинг: навчальний заклад – 28 %, поряд з навчальним закладом – 22 %, біля дому – 28 %, інше місце (вулиці, магазин, парк, дискотека) – 52 %.

Найбільший відсоток осіб, що здійснюють насилля припадає на незнайомих осіб – 45 %, старшокласників – 34 %, інших дорослих (родичів, сусідів, вчителів, міліції та ін.) – 31 %. Діють насильники, як правило, групою, погрожуючи застосуванням холодної зброї, кастета, вогнепальної зброї, газового пістолета чи балончика, металевих палок ланцюгів.

4. Насилля за місцем проживання пов'язане з існуванням різноманітних неформальних об'єднань і угруповань особливо антисупільного спрямування. Саме вони провокують і підтримують «війни» за свою територію: бійки, пограбування, насилля. Члени таких груп, як правило, зловживають психоактивними речовинами.

5. Садизм – вид насилля, що має місце, в першу чергу, по відношенню до тварин, а також безхатків, осіб похилого віку, молодших та слабших.

Дослідники насильницької поведінки до різновидів насильництва відносять також суїцид, алкоголізм, наркоманію токсикоманію.

Чинники насильства можна умовно розподілити на біологічні та соціально-психологічні.

Біологічні:

- успадковані людьми від тварин агресивні інстинкти;
- зв'язок агресивності з деякими конституційними особливостями людини, її анатомічною будовою (Ч. Ломброзо: низький зріст, довгі руки, низький лоб – більша агресивність);
- вплив патології розвитку залоз внутрішньої секреції;
- генетична схильність (наявність зайвої хромосоми);
- перенесені в дитинстві інфекційні захворювання;
- вплив складної екологічної ситуації, незбалансованого і нераціонального харчування.

Соціально–психологічні:

- історична, національно-культурна, етнічна зумовленість;
- зростаюче безробіття, низький матеріальний рівень життя;
- сімейне неблагополуччя, асоціальна спрямованість, неправильні дії виховання у сім'ї, зокрема гіпер- та гіпопро.

2. СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ШКІЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Відомо, що найчастіше насильство проявляється в школі сім'ї на вулиці. Його профілактика вимагає знань про сутність і природу цього явища.

Шкільне насильство – це вид насильства, коли має місце застосування сили між учнями або вчителями стосовно учнів і в педагогічній практиці – вкрай рідко – учнями стосовно вчителя.

Шкільне насильство поділяється на емоційне, фізичне насильство, що скоєне по відношенню до учня або вчителя, діяння, що спрямоване на погіршення психологічного благополуччя жертви.

Насильство викликає у жертви емоційну напругу, принижуючи та знижуючи самооцінку. Види емоційного насильства такі: –глузування, присвоєння кличок, безкінечні зауваження і необ'єктивні оцінки, висміювання, приниження в присутності інших дітей тощо. Відмова від спілкування з жертвою (з дитиною відмовляються грати, займатися, не хочуть сидіти з нею за однією партою, не запрошують на дні народження тощо).

Насильство мають на увазі застосування фізичної шкоди однокласником, вчителем, іншим учнем стосовно учня, в результаті якого можливе нанесення фізичної травми. Звичайно, фізичне та емоційне насильство супроводжують одне одного. Глузування і знущання можуть довго тривати, викликаючи у жертви тривалі переживання, що травмують.

Жертвою шкільного насилля може стати будь-яка дитина, але зазвичай для цього вибирається той, хто слабкіший або чимось вирізняється серед інших. Найчастіше жертвами шкільного насильства стають діти, які мають:

- фізичні вади. Діти з фізичними вадами, як правило, мають передовсім проблеми зі здоров'ям (носять окуляри, мають послаблений слух або рухові порушення, наприклад при ДЦП). До цієї когорти відносять тих, хто не може дати адекватної відсічі та захистити себе. Тому таких дітей кривдять набагато частіше;

- особливості поведінки. Об'єктом для глузувань та агресії стають замкнуті діти (інтроверти і флегматики) або діти з імпульсивною поведінкою. Якоюсь мірою гіперактивні діти бувають занадто настирливими, при цьому більш наївними і безпосередніми, ніж їхні однолітки. Вони дуже глибоко проникають в особистий простір інших дітей і дорослих: влазять у чужі розмови, ігри, нав'язують свою думку, нетерплячі в чеканні своєї черги тощо. З цих причин вони часто викликають роздратування й одержують «відповідний удар». Гіперактивні діти можуть бути як жертвами, так і насильниками, а нерідко і тими й іншими одночасно;

- особливості зовнішності. Все, що виділяє дитину за її зовнішнім виглядом із загальної маси, може стати об'єктом для глузувань: руде волосся, ластовиння, відстовбурчені вуха, криві ноги, особлива форма голови, вага тіла (повна або худа) тощо;

- погані соціальні навички. Є діти, у яких не вироблений психологічний захист від вербального і фізичного насильства через недостатній досвід спілкування і самовираження. Порівняно з дітьми, у яких соціальні навички розвинуті відповідно до їхнього віку, діти з нерозвиненими соціальними навичками частіше стають жертвами. Той, хто став жертвою, сприймає цю ситуацію як неминучу, часто навіть внутрішньо знаходить виправдання насильнику: « ну..., значить, я такий, вартий цього, заслужив на це»;

- страх перед школою. Найчастіше він з'являється у тих підлітків, хто йде до школи з негативними соціальними очікуваннями по відношенню до неї. Іноді цей страх передається від батьків, у яких були проблеми у шкільному віці. Пусковим механізмом виникнення страху можуть стати

розповіді про злу вчительку і погані оцінки. Дитина, яка виявляє невпевненість і страх перед школою, швидше стане об'єктом для глузувань з боку однокласників;

– відсутність досвіду життя у колективі («домашні діти»). Діти, які не відвідують перед школою дошкільний навчальний заклад, інші заклади позашкільної освіти, можуть не мати необхідних навичок, що дозволяють долати проблеми у спілкуванні. При цьому вони часто можуть перевершувати своєю ерудицією й уміннями дітей, які ходили у дитячий садок. Діти, які, наприклад, перед школою протягом п'яти років регулярно відвідували дитячий садок, оцінювалися вчителями як більш агресивні, ніж ті, хто

відвідував дитячий садок менш регулярно. Діти, які частіше «практикуються» в агресивній поведінці з однолітками (наприклад, у дитячому садку), успішніше засвоюють подібні реакції і швидше здібні застосувати їх в інших умовах (наприклад, у школі);

– вплив складної екологічної ситуації, незбалансованого і неправильного харчування.

Соціально-психологічні:

– історична, національно-культурна, етнічна зумовленість;
– зростаюче безробіття, низький матеріальний рівень життя;
– сімейне неблагополуччя, асоціальна спрямованість, неправильності виховання у сім'ї, зокрема гіпер- та гіпопротекції.

Найменш захищеними у шкільному оточенні, ображеними на вчителів та однолітків за те, що вони не рахуються з їхньою думкою, непривільно ставляться до них, не допомагають у вирішенні проблем, відчувають себе з низьким рівнем матеріального забезпечення.

Серед опитаних учнів 6–11-х класів найбільш комфортно почуваються в школі і найбільш позитивно ставляться до неї молодші підлітки. Однак із дорослішанням кількість задоволених школою істотно зменшується. Позитивну оцінку школі дали 61 % учнів 11–12 років, 47 % віком 13–14 років та 42 % віком 15–17 років.

Невдоволення різних дітей школою має неоднакові причини. Частина з них не задовольняє те, що їх у школі ображають, частину не влаштовують шкільні заходи. Однак основним проблемним моментом, який робить шкільне життя дитини менш радісним, є навчальні труднощі, пов'язані зі складнощами розуміння дидактичного матеріалу. Зокрема, визнали, що з нетерпінням чекають початку занять лише 23 % учнів, тоді як 36 % категорично з цим не погодилися.

Більша частина дітей (65 %) вказала, що вчителі рідко або навіть ніколи чи майже ніколи не зважають на їхню точку зору при прийнятті рішень. Тільки 26 % дітей вказали, що відчують з боку вчителів любов і тепло у ставленні до себе, 51 % вибрали вагання – «коли як», 33 % дітей не відчують з боку вчителів любові та турботи.

«Хто ж з дітей найчастіше здатен чинити насильство у школі»? Аналіз досліджень світової науки стверджує, що діти, виховані в умовах материнської депривації (тобто в грудному віці не одержали достатньої любові, турботи, діти з несформованою прихильністю до батьків – діти з притулку і «соціальні сироти»), пізніше схильні до більшого насильства, ніж діти, які виховуються в нормальних сім'ях.

Вчителям, соціальним педагогам, психологам варто враховувати внутрішньосімейні фактори, що провокують у дітей насильницькі риси особистості, особливо в неповних сім'ях. У сім'ях, у матерів яких відзначається негативне ставлення до життя, у владних і авторитарних сім'ях, сім'ях, що наповнюються конфліктними сімейними стосунками, з генетичною схильністю до насильства.

Дослідження внутрішньосімейних факторів, що провокують формування у дитини насильницьких рис особистості, засвідчили типи сімей, діти з яких більш схильні до насильницьких дій.

1. Неповні сім'ї. Дитина, яка виховується батьком–одинаком, більше схильна до застосування емоційного насильства стосовно інших дітей. Причому дівчинка в такій сім'ї, імовірно, частіше буде застосовувати до інших емоційне насильство, ніж хлопчик.

2. Сім'ї, в яких у матері відзначається негативне ставлення до життя. Матері, які не довіряють і негативно налаштовані до світу і школи, зазвичай, не бажають співпрацювати зі школою. У таких випадках матері схильні виправдовувати насильство власної дитини як природну реакцію на спілкування з «ворогами».

3. Владні й авторитарні сім'ї. Виховання в умовах домінуючої гіперпротекції характеризується безумовним підпорядкуванням волі батьків, тому діти в таких сім'ях найчастіше почувають себе під посиленням пресингом уваги і контролю з боку батьків, а школа служить каналом, куди вони виплескують внутрішньо придушені гнів і страх.

4. Сім'ї, які відрізняються конфліктними сімейними стосунками. У сім'ях, де дорослі часто сваряться, агресивно самоутверджуючись в присутності дитини, працює так звана «модель навчання». Діти засвоюють і надалі застосовують її в повсякденному житті як спосіб подолати несприятливу ситуацію. У такий спосіб одна модель поведінки може

передаватися із покоління в покоління як сімейне прокляття. Сама фруструюча і тривожна атмосфера сім'ї змушує дитину захищатися, поводитися агресивно. У таких сім'ях практично відсутні взаємна підтримка і близькі стосунки. Діти з сімей, у яких практикується насильство, оцінюють насильницькі ситуації інакше, ніж інші діти. Наприклад, дитина, яка звикла до насильницької комунікації – наказового, підвищеного тону, оцінює його як нормальний. Отже, у покрикуванні і побоях, як з боку вчителя, так і з боку інших дітей, вона не буде бачити нічого поганого.

Сім'ї з генетичною схильністю до насильства. У дітей різна генетична основа толерантності (стійкості) до стресу. У дітей з низькою толерантністю до стресу виявляється велика схильність до насильницьких дій.

Крім того, низький рівень успішності також є чинником ризику проявів насильства. Дослідження показали, що гарні оцінки з предметів позитивно корелюють (прямо пов'язані; з більш високою самооцінкою). Для хлопців успішність у школі не настільки значуща і меншою мірою впливає на самооцінку. Для них більш важливо бути успішним у спорті, позашкільних заходах, походах та інших видах діяльності. Невстигаючі дівчата мають більший ризик прояву агресії стосовно однолітків, ніж хлопці з поганою успішністю.

Учні початкової школи, які на початку навчального року стали жертвами агресії з боку однолітків, до кінця року самі часто стають агресивними. Однак не всі жертви агресії засвоюють подібні уроки. Ті, хто піддається нападам і успішно захищав себе за допомогою агресивних контактів

були дітьми, найбільш схильними нападати на інших дітей. Твердження, про те, що лише деякі жертви насильства копіюють агресивну поведінку від якої самі постраждали, засвідчує, що жертви агресії поділяються на категорії. Деякі найагресивніші самі нагадують зухвалих, роздратованих жертв. Жертви з низьким рівнем агресивності за характеристиками подібні до пасивних жертв, які проявляють тривожність і невпевненість, захищаються, коли на них учиняється напад.

Шкільному насильству сприяють багато мезо- та мікросоціальних факторів:

1. Умови великих шкіл. Не кожній дитині через її індивідуально-психологічні особливості підходить велика гомінка школа. Деякі діти почуваються і поведуться краще в маленьких класах, перебуваючи в спокійному колективі. Перевантаженість навчальної програми, гучна

атмосфера можуть негативно позначатися на емоційно лабільних і гіперактивних з хиткою нервовою системою, злити і збуджувати їх. У великому шумному колективі до насильства схиляє і велика анонімність, тобто можлива ймовірність виявлення акту насильства і його обмежень, через те вчителю важко ґрунтовно працювати індивідуально з кожним, заглиблюючись в його проблеми. Відсутність поблизу інших шкіл, обмеження у вихованні також розв'язують руки вчителям-насильникам.

2. Поганий мікроклімат у вчительському колективі. Насильство у поведінці вчителя зумовлене, власне, тими ж факторами, що й у дітей. У вчительських колективах, що мають авторитарний стиль керівництва, такі ж стосунки, що й між учнями і вчителями: «Хто вгорі – той і сильніший». Дратівливість, невдоволеність учителів може вихлюпуватися і переходити в агресію стосовно дітей. Якщо вчитель дозволяє впливати на себе зовнішнім факторам (безладдя вдома, конфлікти з адміністрацією), то його професіоналізм піддається великому сумніву. На жаль, професійне завзяття вони найчастіше зганяють на учнях.

3. Байдуже ставлення. Перевантажені роботою вчителі часто не втручаються в дитяче з'ясування стосунків, кажуть батькам, які скаржаться: «Нехай діти самі розбираються». Якщо до учительської сваволі так ставляться й однокласники, і батьки, і керівництво школи, то насильник відчуває себе безкарним.

Серйозними є наслідки шкільного насильства. Шкільне насильство здійснює на дітей прямий і непрямий вплив

По-перше, тривалі шкільні глузування позначаються на власному «Я» дитини. Знижується самооцінка, вона почуває себе зацькованою. Така дитина надалі намагається уникати стосунків з іншими людьми. Часто буває і навпаки – інші діти уникають дружби з жертвами насильства, батьки бояться що самі стануть жертвами, підтримуючи стару поговорку: «Який твій друг – такий і ти». В результаті їх стосунків може стати проблемою для жертви, звання нерідко екстраполюється і на інші сфери соціальних відносин. Така і надалі може жити за «програмою невдахи».

По-друге, потрапляння в роль жертви є причиною низького статусу і проблем у навчанні і поведінці. У таких дітей високий ризик розвитку психічних і поведінкових розладів. Для жертв шкільного насильства частіше характерні невротичні розлади, депресія, порушення сну і в гіршому випадку можливе формування посттравматичного періоду.

По-третє, у підлітків шкільне насильство викликає порушення в розвитку ідентичності. Тривалий стрес породжує почуття безнадійності і безвиході, що, у свою чергу, сприяє виникненню думок про суїцид.

Шкільне насильство не є ізольованою від суспільства проблемою. Воно тісно пов'язане зі змінами у суспільному та сімейному середовищі. Весь цей структурний стрес, що провокується стресорами повсякденного життя, швидше впливає на дитину, слабше на дорослого. Дорослий може зменшити негативний вплив ситуаційного стресу на дитину, тому жоден випадок, шкільного насильства, виявлений дорослим, не повинен втручання. Акт насильства має свої причини, тому, надаючи допомогу жертві не слід забувати про те, що часто і насильник потребує допомоги. Найчастіше замість надання допомоги дорослому, обмежуються тільки покаранням винуватця вчинку – виключенням з школи або направленням до реабілітаційного закладу.

3. ВПЛИВ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР НА ФОРМУВАННЯ ДИТЯЧОЇ АГРЕСІЇ. АГРЕСИВНІСТЬ ТА НАСИЛЬНИЦТВО У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

У сучасному техногенному суспільстві однією з найактуальніших, популярних та небезпечних форм агресивності і насильства над дітьми, особливо над їхньою свідомістю, є величезна мережа різноманітних веб-ігор, в яких вплив на свідомість дитини надзвичайний і популярній та значення перевершено всі очікування. Інформаційні масиви в інтернеті інколи набувають величезних обсягів та наповнюють безліч бібліотек посиланнями на інформаційні сервери тощо. Сьогодні запити молодь шукає на запитання переважно в інтернеті, де їх ніхто не бачить, не знає, де вони вільно можуть отримувати доступ до будь-якої інформації. Однак інформація, що знаходиться в мережі, не завжди корисна і розрахована вона не тільки на дітей. Так мережа Інтернет перенасичена порносайтами, запрошеннями дітей і підлітків на так звану роботу до агентів збагачення за рахунок рабської роботи для дитини.

Міжнародну Комунікаційну Хартію, яка ставить за мету створення мережі міжнародного співробітництва, вона має на меті організацію дослідження про контрольованість змісту інформації в Інтернеті з боку відповідних структур на предмет насильства над підлітками. На даний момент такі країни світу, як Китай, Сінгапур, Німеччина, Індія, Нова Зеландія, Саудівська Аравія, США та В'єтнам, наклали певні обмеження на онлайнві комунікації. Ці обмеження мають економічне, політичне, культурне та соціальне підґрунтя. Однак вони певним чином обмежують демократичні свободи доступу до інформації. Адже серед найголовніших свобод у

більшості конституцій є право на свободу слова та волевиявлення, приватну безпеку, право на освіту та доступ до інформації.

З метою підтримки загальної тенденції створення безпечного інтернет-простору в 1998 році Міжнародна Федерація Журналістів прийняла міжнародну Хартію принципів прав дитини та діяльності журналістів, що підтримало впровадження технічних засобів для створення безпечного користування інформацією.

Зарубіжні дослідники, які розробляють систему захисту дітей і підлітків від агресії та насильства в Інтернеті стверджують, що існують такі перешкоди на шляху гарантії безпеки користувачів:

- недостатня конституційна розробленість проблеми захисту;
- недостатня обізнаність та соціальне ставлення до проблеми;
- застарілість технічних засобів боротьби з мисливцями на дітей і підлітків;
- культурний, моральний, національний контексти та законодавчі аспекти;
- недостатня кількість спеціально підготовлених кадрів для боротьби з насильством в Інтернеті;
- недостатність адекватних відповідних механізмів боротьби з подібною злочинністю,
- відсутність міжнародних стандартів.

Вирішення проблеми агресивності та насильства над дітьми і підлітками в мережі Інтернет педагоги та громадськість США вбачають у створенні спеціальних комп'ютерних програм для дітей, що профільтрують інформацію з серверів. Так, нині відома компанія «Дісней» пропонує батькам передплату на спеціальну комп'ютерну програму, що не дає доступ їхнім дітям до всієї мережі, а лише до частини безпечної інформації.

Фахівці Великої Британії розробили спеціальну тестову систему для неповнолітніх користувачів Інтернету. Вона дає змогу сканувати одночасно 26 тисяч груп новин та відсіювати непристойну інформацію.

У Сінгапурі інтернет-провайдери повинні блокувати інформацію, надходить до змісту інформації, призначеної для дітей та підлітків.

У Швеції запроваджено закон про відповідальність за електронні рекламні пости в мережі. Провайдери повинні прибирати певну категорію реклами на веб-сторінках, пов'язану із залученням дітей та підлітків до торгівлі власними послугами, порносайтів тощо.

Завдання, які повинні ставити провайдери, органи влади, особи та зацікавлені громадські організації:

– підтримувати та заохочувати створення національних «гарячих ліній» та міжнародних електронних програм, що дають змогу отримати допомогу дитині, яка стала жертвою насильства;

– розвивати медіа та інтернет-освіту, інформаційні стратегії для допомоги дітям, батькам, учителям, освітнім організаціям та ін.;

– залучати батьківські асоціації до спільних зусиль для створення світової мережі громадян, організацій та індустрії боротьби зі злочинністю в Інтернеті щодо дітей, розвитку довгострокових стратегій, створення для них сприятливого медіа та інтернет-середовища;

– забезпечення міжнародного співробітництва для створення міжнародних стандартів зі зміцнення законів щодо безпеки інформації, розробки міжнародних принципів та стандартів для попередження насильства над дітьми та підлітками в Інтернеті.

Міжнародні проблеми, що стосуються дитини, охорони її від насильства в будь-якому його прояві універсальні, так само стосуються і нашої держави – України. Інтернет-мережа стає популярною та досить поширеною серед української молоді, зокрема дітей та підлітків, усе більше шкіл і дитячих організацій надають змогу учням застосовувати всесвітню мережу для навчання, пошуку інформації тощо. А відсутність необхідного захисту від інформаційного мисливства за дітьми створює для них небезпеку, ризик пригнічення гідності дитини як особистості та громадянина. Саме тому Україна не повинна стояти осторонь заходів, що пропонуються громадськістю країн, які борються з насильством в Інтернеті і ставляться до цієї проблеми серйозно та адекватно. Залучення до різних заходів захисту дітей від насильства в Інтернеті батьків, педагогів громадських організацій, державних установ, інтернет-провайдерів, журналістів – запорука успіху у важливій справі забезпечення впровадження справжніх моральних цінностей, гармонійного і безпечного навчання та виховання повноцінного громадянина сучасного суспільства.

Отже, телебачення та мережа Інтернет нині стали не лише основним інформатором, але й потужним вихователем, що може забезпечувати як позитивний, так і негативний вплив на підлітків. Підлітки схильні не лише ототожнювати себе з окремими жертвами або агресорами, а й переносити ці ролі в реальні ситуації. Крім того, дитина може стати нечутливою до грубощів і жорстокості після перегляду багатьох сцен «агресивності», на підставі побаченого почати вважати агресію припустимою моделлю поведінки і навіть способом розв'язання своїх проблем.

Найнебезпечніше, що агресивність має дуже серйозні негативні наслідки. Вона породжує терор, надмірну пильність за своєю поведінкою,

безладдя, відчуття відсутності допомоги, безнадійності, безсилля, відчуття провини і пригніченості волі; поваги; відсутність самоповаги; настирливі спогади; напади боязні, моресії, фобії, заціпеніння, смутку; роздуми про самогубство; самозвинувачення; втрату довіри; сумніви щодо віри в наркотичну (алкогольну) залежність; помсту.

Таким чином, агресивність підлітків детермінується у нашому суспільстві низкою факторів, серед яких сімейні фактори, відсутністю у суспільній свідомості чіткої оцінки фізичних покарань, низька правова грамотність населення, недостатнє розуміння суспільством агресивності, соціальної проблеми, відсутність ефективної превентивної політики держави, негативний вплив агресивності та насильства через засоби масової інформації, недосконале законодавство.

4. БУЛІНГ, МОБІНГ. ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ У СУЧАСНОМУ МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Булінг (Bullying, від bully– хуліган, грубіян) – свідомий регулярний фізичний або психічний терор з боку індивіда або групи, котрі займають сильну соціальну позицію щодо індивіда, який займає слабшу позицію і не здатен себе захистити.

Вживання цього психолого-педагогічного терміну зумовлено необхідністю достеменного значення. Вперше його використав англійський журналіст Ендрю Адамс у 1990 році. Булінг не аналогічний таким поняттям, як «агресія» і «насилля», хоча вони є елементами цього явища. Булінгом не називають насилля, суперечки і бійки, які є нерегулярними або ж учасники яких мають однаковий соціальний авторитет.

Шкільний булінг розглядається у сучасному світі як актуальна соціально-педагогічна проблема. Адже булінг – явище глобальне і масове. За словами 1200 дітей, що відповіли на питання інтернет-сайту булінгу піддавалися 48 % опитаних учнів, зокрема 15 % – неодноразово, а самі займалися ним 42 %, причому 20 % – багато разів.

Д. Лейн, Е. Міллер вважають, що групове насилля – мобінг та індивідуальне – булінг не варто розрізняти, а слід їх розглядати як різні сторони одного явища – соціальної агресії, коли домінантний індивід (чи група) свідомо здійснює цькування однієї особи.

Формулювання визначення поняття булінгу є сьогодні неоднозначним, що спричинено низьким ступенем вивчення проблеми.

Проблемою булінгу сьогодні досить активно займаються зарубіжні фахівці: Т. Філд, Е. Пеллігріні, Д. Ольвеус, Д. Лейн, Є. Міллер та інші.

Ними створено спеціальні поліцейські загони для боротьби з булінгом, регулярно проводяться акції – «Зупинемо боулінг». Т. Філдом у 1997 році розроблено інтернет-ресурс під назвою «BullyOnLine», створено телефон довіри, де будь-яка людина, що стала жертвою боулінгу, може отримати допомогу.

В Україні сьогодні майже немає подібних статистичних даних теоретичного матеріалу, який би міг використовуватися соціальним педагогом — найпоширенішими видами булінгу є: мобінг – психічний терор, який здійснює група по відношенню до особистості, що проявляється в регулярному та цілеспрямованому завданню фізичної і душевної шкоди людині; кібер-булінг – булінг, який здійснюється за допомогою електронних засобів комунікації, соціальних мережах Інтернету; хейзінг – булінг в армії, інших силових структурах (дідівщина) та у військових навчальних закладах; булінг в пенітенціарних установах; шкільний булінг.

Структура булінгу розглядається Роландом як соціальна система, що включає суб'єктів булінгу – булерів (індивід або група), об'єкт булінгу (жертва) і спостерігачів.

Булером у шкільній системі може виступати учень, група учнів, педагог. Жертвою виступає конкретна особистість, якою найчастіше є учень, а іноді навіть педагог. Спостерігачі булінгу (на думку Келлі, 1990) не є агресорами або жертвами, але відчують зниження самооцінки, безсилля через нездатність вплинути на ситуацію. Ці дані відповідають спостереженням іншого автора (Тейлор, 1991), який виділяє периферичних жертв, що займають позицію «добре, що наді мною не знущаються», тобто сторонніх спостерігачів, які повідомляють про почуття власного безсилля.

Булінг охоплює дуже широку сферу стосунків, а саме:

1. Поведінка учня. Її складають:

- Фізична агресія. Включає штовхання, стусани і удари – може також набувати форми жорстокого фізичного насильства. У крайніх випадках може застосовуватися зброя, наприклад, ножі. Така поведінка частіше зустрічається серед хлопчиків, ніж серед дівчаток.

- Словесний боулінг. У цьому випадку зброєю служить мова, голос. Може існувати у формі образливого імені, з яким постійно звертаються до однієї людини, тим самим раничи, ображаючи і принижуючи його. Цей вид булінгу часто спрямований на ті жертви, які мають помітні відмінності у фізичній зовнішності, акценті або особливостях голосу, високій або низькій академічній успішності. Обзивання можуть також набувати форми натяків з приводу передбачуваної статевої орієнтації учня. Використання анонімних

телефонних дзвінків Інтернету (кібер-булінг) – дуже поширена форма словесного булінгу, при якому жертвами можуть стати не тільки учні, але навіть вчителі.

- Залякування, цькування. Ґрунтується на використанні дуже агресивної мови тіла й інтонації голосу, щоб змусити жертву робити те, що він/вона не бажає робити. Міміка або «погляд» хулігана може виражати агресію і/або неприязнь. Погрози також використовуються для того, щоб підірвати упевненість жертви.

- Ізоляція. Ініціатором використання цього методу, як правило, є хуліган. Жертва навмисно ізолюється, виганяється або ігнорується частиною класу чи всім класом. Це може супроводжуватися розповсюдженням записок, нашіптуванням образ, які можуть бути почуті жертвою, або принизливими написами на дошці чи в суспільних місцях.

Це схильність до агресивного, а не мирного вирішення конфліктів, якщо вони виникають. Люди з тою реакцією відрізняються в зменшенні чутливості до страждань інших.

Привласнення полягає в тому, що людина намагається надмірно впливати на тих з ким має справу: чи опікати, чи догоджати байдужості правила.

Це байдуже безжалісне ставлення до страждань інших. Ні, це не агресія, а просто байдужість, що виявляється навіть у тих випадках, коли можна допомогти іншим без жодної небезпеки для себе. Людину з реакцією байдужості просто не зачіпають, і не хвилюють неприємності інших. Якщо у члена групи щось є кращим, ніж у інших (зовнішність, фізична сила, кмітливість), він цим самим, хоче чи ні, принижує тих, кого він випереджає.

Воно полягає в тому, що у примітивній групі демонструвати перевагу можна тільки щодо того, хто займає нижчий ранг, має вагомий статус. Отже, і достоїнства членів групи оцінюються саме відповідно до місця в групі. Так, особі з нижчим рангом не дозволяється претендувати на роль розумної чи дотепної людини, до таких спроб всі інші будуть ставитися з підозрою.

Кожен член групи мусить дати відсіч тому, хто намагається показати перевагу, якщо останній не займає значно вищий ранг. Терпляче ставлення до спроб демонстрації переваги розцінюється групою як прояв слабкості, викликає презирство.

Це правило вимагає від кожного члена обов'язково демонструвати перевагу над іншими, якщо він має таку можливість, а інакше його будуть вважати слабким. Так, фізично сильного хлопця будуть вважати дурнем, диваком, всіляко зачіпати, намагатись принизити.

«Нормальною» поведінкою мусить бути така, коли він штовхає слабших, збиває з ніг, тобто демонструє перевагу у фізичній силі висування.

Висування «нагору» можливе тільки для тих, хто завжди користується «правилом сили». Для того, хто цього не робить, підвищення свого рангу неможливе, хоч би він і мав всілякі інші гоніння.

Якщо член групи маєякесь вміння, що дають йому можливість демонструвати перевагу над іншими, не принижує інших, вони починають зневажати і принижувати його, не в змозі пробачити йому його особливі достоїнства.

Якщо в примітивній групі виникає атмосфера незадоволення, кожний має право виявити агресію проти когось із «забитих», тобто «найслабшими». Щоб відкотити агресію від себе, кожен член групи має брати участь у проявах агресії проти інших, тому в примітивних групах антисоціального характеру спостерігається жорстокість у «розправах», продовження відшкодування збитку.

У разі примирення членом групи слабшого він може компенсувати грошима або іншими матеріальними цінностями, і це вважається достатнім.

У результаті дослідження типових характеристик суб'єктів булінгу (булерів, переслідувачів) виявилось, що типовим булером є особистість з високим рівнем агресивності – 95 %, імпульсивності, – 90 %, лідерськими здібностями.

Окрім цього, виділяються фізичні і нефізичні наслідки булінгу. Більш характерними для булінгу є нефізичні наслідки, тобто вплив булінгу на формування і соціалізацію особистості. Фізичні наслідки є менш характерними внаслідок того, що законодавством за них встановлена кримінальна відповідальність. Також модель включає схему ієрархічного векторного прояву фізичного або психічного терору з боку індивіда або групи, котрі займають сильнішу соціальну позицію щодо індивіда, який займає слабшу позицію і не здатен себе захистити.

5. ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Робота з проблемою булінгу починається з його профілактики. Відносно постстресових наслідків булінгу первинна профілактика реалізовується за трьома напрямками:

1. Створення умов недопущення булінгу.

2. Швидке і грамотне роз'єднування дитини (підлітка) з відповідними стресовими впливами.

3. Зміцнення захисних сил особи і організму в протистоянні цькуванню як для умовно здорових дітей і підлітків, так і для тих, хто вже має соматичну або психічну патологію.

Більшість педагогів США, психотерапевтів і консультантів в американських школах вважають, що проблема профілактики тиску, цькування, насильства може бути вирішена поетапно.

1 етап (крок) – найбільш відповідальний, полягає в тому, щоб визнати, що така проблема існує. Визнання проблеми в рамках школи вимагає, щоб хтось узяв на себе ініціативу сказати про її існування і про роботу з нею. Робота з тиском може бути ефективною тільки тоді, коли певна група або школа в цілому визнає проблему і погодиться з тим, що важливо змінити ситуацію. Краще, якщо людина, яка керуватиме цим, володіє адміністративною владою. Поки не буде досягнута згода, починати роботу сенсу немає.

На цьому етапі важливо, щоб до співробітників школи приєдналися учні і їх батьки. Спочатку потрібно визначити масштаб проблеми. Гарним способом, на думку А. Хорна, Б. Гпейзера, Т. Сеїаджера (1996) може бути опитування учнів на предмет наявності у дітей проблем у школі: неприємностей у даний час; інформації про наявність у кого-небудь неприємностей, переживань страху за свою безпеку взагалі.

Таке опитування доцільно провести і серед вчителів. Потім порівняти результати двох опитувань і зіставити їх з інформацією, яку отримали від батьків (вивчення батьківської заклопотаності).

2 етап (крок) – визначення проблеми. Не може існувати в школі уніфікованих ознак визначення проблеми. Проте ініціатива дорослих і дітей повинна визначити: суть проблеми (проблем); частоту її виявлення; підтвердити це відповідними прикладами. Після цього необхідно розробити спільний план дій.

Наприклад, такий план може включати: створення атмосфери і терпимості до будь-якого акту насильства в школі; краще спостереження за холами, кімнатами відпочинку дітей, їдальнями; відповідна виховна робота в класах у режимі вільної дискусії, розробка етичного кодексу; демонстрація позитивного ставлення колективу й адміністрації, повідомлення учнів про порушення, випадки насильства; створення консультантами груп підтримки для постраждалих і груп для з кривдниками.

Мета роботи з останніми: контроль агресивних намірів кривдників і реабілітація.

3 етап (крок) – виконання програми. Якщо є план, то він повинен бути виконаний. Краще, якщо виконання цього плану почнеться початку чергового навчального року. Тут може бути опір окремих осіб, тому що багато дітей не вважають утиск (цькування) за проблеми. Деякі батьки очікують від своїх дітей, що вони не будуть агресивними, за потреби зможуть себе захистити; деякі вчителі не вірять, що в обов'язки входить учити дітей піклуватися про себе.

Цими питаннями доцільно займатися особисто відповідальній особі, координаторові програми. Важливе місце займає: підготовка вчителів до того, що їм робити в ситуації насильницької поведінки учнів.

За кордоном розроблені різноманітні методичні рекомендації щодо ситуацій булінгу: залишатися спокійним і керувати, сприйняти випадок або розповідь про нього серйозно; вжити заходи якнайскоріше, підбадьорити потерпілого, не дати йому відчувати себе неадекватним або дурним, запропонувати постраждалому конкретну допомогу, пораду і підтримку – зробити так, щоб кривдник зрозумів, що ви не схвалюєте його, постаратися зробити так, щоб кривдник побачив точку зору жертви; покарати кривдника, якщо потрібно, але дуже зважено підійти до того, як це зробити, пояснити покарання і за що воно призначається. Також рекомендується організовувати в школах суди над кривдниками, але робити це треба у край обережно. Для реалізації цих ідей у 1993 запропоновано використовувати «контактний телефон».

Пропонується також агресивно орієнтованим школярам пережити альтернативний досвід у вигляді різних тренінгів з арсеналу конфліктології.

Стратегії профілактики і боротьби з кібер-булінгом в різних країнах існують як на шкільному, так і на загальнодержавному рівнях, про що свідчать приклади з матеріалів ЗМІ, інтернет-видань і офіційних сайтів органів освіти різних країн. Розглянемо їх детальніше.

Міністерством освіти і релігій Греції в грудні 2006 року було видано розпорядження щодо обмеження використання у навчальних приміщеннях мобільних телефонів, метою якого є посилення дисципліни під час навчального процесу, а також запобігання поширенню серед учнівської молоді відео- та фотоматеріалів, що пропагують порнографію і насильство. Зазначений документ було прийнято після появи в ЗМІ Греції низки резонансних публікацій щодо поширених в Інтернеті відео записів сцен насильства, скоєних у середовищі учнівської молоді та записаних на відеокамери мобільних телефонів.

У 2005 році використання учнями мобільних телефонів було заборонено на Фолклендських островах. Батькам і опікунам було надіслано офіційно видане розпорядження, яким учням всіх початкових і середніх навчальних закладів забороняється мати при собі навіть вимкнені мобільні телефони під час навчання.

У 2005 році в Індії після гучного скандалу з відеороликом у форматі ММЗ, в якому підлітки займалися оральним сексом і який був поширений в мережі мобільного зв'язку та навіть був виставлений на продаж на одному з них, муніципальна влада Делі заборонила використання мобільних телефонів у школі. Раніше таке рішення вже було прийнято владою кількох інших індійських штатів.

Уряд Саудівської Аравії намагався заборонити в 2004 році сам продаж мобільних телефонів з відеокамерою, проте це видалося неможливим через велику кількість нелегально імпортованих телефонів. Все ж таки мобільні телефони з фотокамерами заборонені в школах. Причинами заборони стали зростання відхилень в поведінці учнів, дзвінки впродовж уроків, фотографування і відеозйомка вчителів і учнів без їхнього дозволу, переважання повідомлень образливого змісту.

У Глазго (Шотландія), управління освіти видало розпорядження, згідно з яким учні мають вимикати мобільні телефони протягом навчального дня. Керівникам шкіл направлені пояснювальні листи щодо заходів, які вони мають вживати у разі порушень учнями цієї заборони.

Ще в 1993 році в Нідерландах Національне управління освіти видало Циркуляр щодо протидії проявам булінгу в початкових і середніх навчальних закладах, а в 2004 році видано Акт про рівноправний статус всіх учасників навчально-виховного процесу.

У Великій Британії в листопаді 2006 року прийнятий Акт щодо освіти та інспекцій, який одним з положень надає вчителям більше повноважень щодо дисциплінарного контролю над учнями. В 1998 році було прийнято Закон про утримання проявів відхилень у поведінці учнів. Згідно з цим законом кожна школа має розробити власний статут норм поведінки. У 2005 році Міністерство освіти зобов'язало школи розробити Хартію.

Це запорука успіху у важливій справі забезпечення впровадження справжніх моральних цінностей, гармонійного і безпечного навчання та виховання повноцінного громадянина сучасного суспільства.

Рекомендації для педагогів з підтримки дитини в класі після розкриття випадку насильства та програма роботи соціального педагога з шкільним булінгом:

1. Розповсюдження інформації (приклад):

- Антибулінгова політика повинна бути частиною шкільної дисциплінарної політики.
- Вона повинна бути викладена у письмовій формі і доступна для ознайомлення всім.
- Відповідальні за цю роботу повинні спостерігати за розробкою і реалізацією шкільної політики в цілому.
- Спочатку слід організувати день ознайомлення персоналу з цією політикою. Для роботи з учителями можуть використовуватися рекомендації щодо роботи з групами для попередження насильства, схема спостереження за поведінкою дитини, що постраждала від насильства (з метою виявлення жертв булінгу).
- Услід за цим необхідно провести день ознайомлення учнів з цією політикою, використовуючи, наприклад, плакати, анкети тощо.
- Батьківський комітет школи може запросити батьків. Для роботи з батьками з метою виявлення жертв булінгу можна використовувати схему спостереження за поведінкою дитини, що постраждала від насильства.
- Програма суспільної обізнаності може передбачати взаємодію з медичними, правоохоронними організаціями, релігійними та молодіжними об'єднаннями.
- Навчальний план також може відіграти важливу роль у підвищенні обізнаності серед учнів – наприклад, англійська мова, безпека життєдіяльності, фізичне виховання, позакласна виховна робота, соціальні проекти, шкільні збори, програми навчання взаєморозуміння, тренінги спілкування.

2. Контроль:

- Чіткий контроль за «гарячими точками» булінгу.
- Старші учні можуть прийняти на себе відповідальність.
- Переконайтеся в тому, що весь шкільний персонал підготовлений і має всі повноваження (особливо обслуговуючий персонал), необхідні для ефективного виконання їх обов'язків.
- Дотримання «шахового» графіка у складанні обідніх перерв.
- Виділення «кімнати відпочинку» для першокласників та учнів початкової школи.
- Складання «шахового» розкладу дзвінків.
- Зменшення часу перебування дітей поза школою.
- Розділ ігрового майданчика на маленькі ігрові ділянки.
- Забезпечення окремими туалетами учнів молодших класів і старшокласників.

3. Методика реєстрації:

- Для запису всіх випадків булінгу повинна використовуватися методика реєстрації (бажано мати стандартну форму).
- У звичайних серйозних випадках булінгу у школі призначена людина повинна вести докладний узагальнений звіт, про серйозні випадки необхідно повідомляти до правоохоронних органів.
- Батьків залучених до цієї роботи – дітей – слід проінформувати щоб, вони могли підтримати свою дитину і школу.
- Батьки повинні знати, з ким можна зв'язатися з приводу виявлення булінгу, про які їм стало відомо.
- Доцільно мати фотографію будь-яких травм, що виникли внаслідок булінгу.

4. Соціально-педагогічна робота з жертвою боулінгу.

- Переконати жертву і батьків, що про ситуацію відомо адміністрації, її буде розглянуто і вжито відповідні заходи.
- З жертвою дитини можна використати програму інтерв'ю з травмованою дитиною
- Індивідуальні зустрічі з дітьми для отримання достовірної інформації про ситуацію булінгу.
- Надання жертві допомоги у виробленні стратегії самооборони і реакції у відповідь, якщо випадок повторюватиметься.
- Підтримка жертви, звернення з проханням старших дітей підтримувати або «прикривати» жертву.
- Використання навчального плану для відновлення упевненості дитини, а особливо, наприклад, театральні заняття, поезію, відео тощо.
- За потреби направлення в інші організації, наприклад, до психолога, соціального педагога, у соціальні служби, молодіжні організації.

5. Соціально-педагогічна робота з булерами.

- Якнайскоріше призначити зустріч хуліганові і його батькам. Запропонувати сторонам письмово пояснити сторонам всю подію.
- Підкреслити неприйнятність поведінки учня.
- Пояснити учневі, його батькам, які форми поведінки допустимі.
- Хуліган повинен прийняти на себе відповідальність за будь-яку шкоду, травми або збиток і відшкодувати збитки.
- Зв'язатися з іншими організаціями – соціальний педагог практичний психолог, соціальні служби, молодіжні організації стосовно насильницької поведінки учня.
- Необхідно вжити наступні заходи: повідомити хулігана, що за його поведінкою ретельно стежитимуть.

- Через деякий час призначити зустріч з хуліганом на предмет демонстрування ним форм позитивної поведінки.

Керівництво для педагогів з підтримки дитини в класі після розкриття випадку насильства.

Спостерігати за дитиною, що починає виявляти агресивну або деструктивну поведінку в класі, їдальні або на шкільному подвір'ї, що може бути прямим результатом вчиненого над нею насильства.

У класі дитина може бути надмірно послужливою, не здатною зосередити увагу й зазнавати труднощів у спілкуванні з однолітками. Реакція деяких дітей може бути внутрішньою, вони переживають усе в собі і їм може бути необхідна допомога, щоб вони змогли розповісти про свої почуття, довірити їх іншим. Оскільки актом насильства їх довіру підірвано, їм необхідно заново вчитися довіряти людям. На додачу до моделювання ненасильницької поведінки й створення середовища, безпечного й дружнього для дітей, педагог відіграє подвійну роль у забезпеченні безперервності реакції на розкриття випадків насильства над дитиною, будучи зобов'язаною особою, що повідомляє про насильство, а також педагогом, що сприяє його профілактиці.

Однак роль педагога не закінчується після розкриття випадку насильства. Педагог може і повинен відігравати істотну роль як учасник команди реагування (правоохоронні органи – батьки – соціальні працівники – органи охорони здоров'я – шкільна адміністрація), що допомагає дітям відновлюватися після насильства. Те, що відбувається у класі, може мати дуже велике значення для тих учнів, які зазнали насильства.

Педагог, дорослий можуть допомогти дитині, забезпечуючи наступне:

Нормальність: підтримуйте нормальний статус дитини в класі.

Інтимність: виражайте у доречний спосіб. Не вирішуйте за дитину, що вона хоче і чого не хоче. Запитуйте! Це допоможе вам виявляти тепле ставлення на рівні, комфортному для дитини.

Тепло ставлення: використовуйте нормальні вияви теплового ставлення; нехай у вашому голосі відчувається тепло.

Схвалення: кивніть, підморгнийте дитині, поставте якусь позначку на її роботі, аби підкреслити значущість дитини, почуття її цінності, прийняття.

Почуття належності та включеності: демонструйте та схвалюйте результати роботи дитини, залучайте дитину до спілкування тощо.

Безпека й конфіденційність: підтримуйте звичний спосіб життя. Не обговорюйте деталі того, що трапилося з дитиною, будь з ким. Шукайте надійну підтримку для себе. Переживання дитини не призначені для

персоналу.

Поведінкою обмеження: деструктивна й антисоціальна поведінка повинна твердо й постійно засуджуватися.

Заохочення і стимуляція: доступність корисного матеріалу для читання і художня творчість (наприклад, малювання) – це можливості для дитини висловити свої почуття.

Скажіть дитині, яка стала жертвою насильства, – «Я тобі підкажу, що робити, якщо дитина повідомляє про насильство вам? Пам'ятка для шкільного персоналу.

Якщо дитина розповідає вам про насильство:

1. Поставтеся до дитини серйозно.
2. Спробуйте зберігати спокій.
3. Заспокойте та підтримайте дитину словами–
 - «Добре, що ти мені сказала. Ти правильно зробила»,
 - «Ти в цьому не винна».

Поведінка – прокручування ситуації, усамітнення, прагнення догодити, занепокоєння, нездатність сконцентруватися, вияв насильства для самовираження, погана успішність; фізичні показники: отримання ушкоджень при втручанні в конфлікт головний біль, відставання в роботі.

На розвиток підліткової агресії батьки впливають двома основними способами:

1 Емоційним нехтуванням. Батьки частіше ігнорують своїх дітей особливо синів. Ці горе-батьки страждають завищеною тривожністю, невпевненістю у собі і великими переживаннями з приводу своїх сексуальних можливостей. Матері провокують розвиток агресивності у підлітків рідше. Звичайно це відбувається тоді, коли діти вирости і повинні вирішувати свої проблеми самостійно, або коли мами переживають другу молодість і займаються влаштуванням свого особистого життя.

2. Жорсткістю контролю. Рідні (частіше мами і бабусі) налякані звістками про зростання підліткової злочинності, наркоманів, розпусти, намагаються контролювати кожен крок своєї дитини. Особливо дістається це слухняним хлопчикам, яким не дають можливості діяти самостійно, нерідко перетворюються на бунтівників. А оскільки розуму та досвіду для конструктивного бунту недостатньо, то молоді люди здійснюють асоціальні і взагалі абсурдні вчинки: роблять все навпаки: вживають наркотичні речовини, займаються крадіжками, влаштовують бійки.

Цікавим є те, що карають агресивних підлітків частіше матері, ніж батьки. Які діти стають агресивними найчастіше через насильство в сім'ї? Хлопчики. Кумири сім'ї, які виростили без батьків у суцільному жіночому

оточенні (мами, бабусі, тітки, старші сестри), зростання проходило поряд із жорстким авторитарним батьком і податливою непослідовною матір'ю. Використовуючи механізм ідентифікації із батьком, підліток буде протистояти всім, навіть батькові. І якщо той хлопця не зламає, то він виросте таким же жорстким і авторитарним, як батько. В сім'ї із жорсткою авторитарною матір'ю при м'якому, поступливому батькові спрацьовує механізм ідентифікації з матір'ю. Такі дівчата, покинуті напризволяще, самостійно пробивають дорогу в життя. У цих випадках агресивність слугує механізмом виживання, то характерним є взаємозв'язок особистості підлітка і фактора насильства. Було виявлено низку властивостей особистості дитини, що викликають у батьків невдоволення, роздратування і насильство.

Високий ризик стати жертвами насильства в сім'ї мають діти з такими проблемами в психічному, фізичному розвитку, а також:

- недоношені діти, які народилися з малою вагою; які у багатодітній сім'ї, де проміжок між народженням дітей був невеликим (щорічки);

- з певними властивостями особистості (несамовито вимогливі, замкнуті, апатичні, байдужі, залежні);

- зі звичками, що діють на нерви батькам;

- з низьким рівнем сформованості соціальних навичок;

Соціально-економічні:

- безробіття або тимчасова робота, низький трудовий статус (особливо батька). Працюючі матері менше схильні до насильства;

- велика, багатодітна сім'я вимагає великих емоційних і матеріальних витрат;

- молода сім'я. Недосвідченість молодих батьків. Народження першої дитини в поєднанні з незрілістю особистості батьків, низьким рівнем освіти і професійної підготовки погіршує соціально-економічні умови сім'ї;

- неповна сім'я. У неповній сім'ї більше передумов для переживання стресу, ніж у звичайній (дещо важче матеріальне становище, дефіцит вільного часу у батька нерівноцінна увага кожній дитині і т. ін). Ускладнюючим фактором є нестабільність сім'ї, коли мати часто міняє співмешканців, що істотно ускладнює формування сімейної системи. По-перше, стосунки між дітьми і співмешканцем складаються по-різному, і часто невизначені; по-друге, вони відрізняються мінливістю, що багато в чому обумовлене статусом нового члена сім'ї;

- належність до групової меншості. Належність до релігійної секти, проживання в обмеженому колі людей – селі, маленькому містечку, в поєднанні з безробіттям та низьким рівнем освіти призводять до соціальної ізоляції й обмежує можливості підтримки і соціального контролю.

Як правило, частота випадків застосування насильства до дітей переважає в бідних регіонах;

– погані умови проживання, перенаселеність житлової площі призводять до додаткової напруженості, що може спровокувати насильство;

– відсутність соціальної допомоги як від держави, так і громадських організацій залишає сім'ю наодинці зі своїми проблемами. Хронічні стресові ситуації викликають у батьків фрустрацію і безпорадність, впливаючи на психологічний клімат сім'ї. Оскільки дитина залежна від батьків, то для неї високий ризик стати «цапом-відбувайлом».

У роботі з батьками варто враховувати ситуації ризику, обумовлені соціально-педагогічними та соціально-психологічними факторами, зокрема:

1. Низьким рівнем психолого–педагогічної культури батьків, їх соціальних навичок. Батьки, які застосовують насильство при вирішенні конфліктів між собою, схильні використовувати його з метою підкорення і щодо дітей. Жінки, які піддаються насильству від чоловіка, імовірно, частіше виявляють його до своїх дітей. У сім'ях з нерівномірним розподілом влади між батьками – при домінуючій гіперпротекції – застосування насильства над дітьми найбільш імовірне. Сім'ї з розмитими, невизначеними сімейними ролями і функціями, із двоїстим типом виховання, коли до дітей застосовуються непослідовні і суперечливі вимоги, мають високий ризик застосування насильства до дитини. Сім'ї, в яких виявляють насильство до дітей, відрізняють недостатні і порушені емоційні зв'язки і комунікації між членами сім'ї, як наслідок цього – несформована.

2. Владні й авторитарні сім'ї.

Виховання в умовах домінуючої гіперпротекції характеризується безумовним підпорядкуванням волі батьків. Тому Діти в таких сім'ях найчастіше затиснуті, а школа служить каналом, куди вони вихлюпують внутрішньо придушені гнів і страх.

3. Нерозвиненість батьківських навичок і почуттів. Дефіцит батьківських почуттів і навичок найчастіше характерний для молодих розумово відсталих, психічно хворих батьків. Молодий батько нервовий, бо завжди відчуває страх, що не впорається з вимогами. При цьому депресія і тривога знижують толерантність стресу, здатність долати труднощі, що виникають у вихованні. У батьків, які страждають нервово-психічними розладами, частіше виникає тривога і недовіра до себе як до особистості, і до батька. Молоді батьки, будучи незрілими, не можуть узяти на себе відповідальність, не мають необхідних знань про розвиток і виховання дитини. У батьків, які проявляють насильство, часто відсутні навички, які

дозволяли б їм долати агресивну поведінку дитини. Вони не в змозі стримувати власну агресію і страхів, що виникають стосовно дитини, як правило, не розуміють потреб, не здатні оцінити її уміння і здібності, в результаті чого ставлять до неї вимоги, які вона не може задовольнити, боячись втратити контроль над дитиною. Молоді батьки часто використовують авторитарний метод виховання, а покарання вважають як спосіб зміни поведінки дитини. Іноді це зумовлено незнанням інших можливостей. Є категорія батьків, які переконані, що дитина існує для задоволення їхніх емоційних потреб, що вона повинна бути слухняною, чуйною, ласкавою, тямущою, не засмучувати, любити і радувати їх. Таким чином, відповідальність за проблеми дитинства перекладається на саму дитину, роль дорослого в ній заперечується.

4. Негативне ставлення батьків до навколишніх і неадекватні соціальні очікування по відношенню до дитини. У цьому разі батьки оцінюють поведінку дитини як сильний стресор. Їх відрізняє невдоволення і негативне самовідчуття. Вони почувають себе нещасливими, невдоволеними своїм сімейним життям, потерпають від стресу.

5. Емоційна і фізична ізоляція сім'ї. Ізоляція виявляється у відсутності соціальних контактів, формальної і неформальної підтримки. Якість соціальної підтримки для батьків більш важлива, ніж кількість. Дослідження показали, що у матерів, які застосовують насильство, велика ймовірність, що в них немає нікого, кому вони могли б довіритися або до кого звернутися зі своїми проблемами. Дуже часто вони не мали надійного контакту зі своєю матір'ю, що, свою чергу, позначилося б на формуванні ролі матері. У них не було можливості залишити дитину на час піклування, щоб знайти час для себе. Ситуацію посилювало і те, що батьки не брали участі у вихованні дітей. Вони часто не знали про можливості надання соціальної допомоги, і в пошуках підтримки практично неспроможні і безпомічні.

Особлива увага звертається на:

- недостатнє виконання членами сім'ї своїх соціальних обов'язків;
- низьку продуктивність спільної діяльності;
- велику кількість невирішених проблем;
- наявність існуючих та прихованих конфліктів.

Починають прямо або опосередковано пропонувати вчителю свій план, втягуючи цим його в сімейні конфлікти. Однак робота педагога по сприянні розвитку сімейних стосунків і розумінні всіх учасників конечна. Він виступає не як суддя, а як посередник у проблемах сім'ї, його основне завдання – допомога дитині, дезадаптація якої обумовлена несприятливо

сформованими сімейними стосунками. Тому вчителів дотримуватися нейтралітету: бути уважним, емпатичним.

Особливу увагу слід звернути на позицію того батька, педагога і негативно ставиться до допомоги його дитині, при домінуванні в сім'ї він може звести нанівець весь ефект профілактичної роботи з дитиною. Для попередження подібного ставлення потрібно при бесіді з батьками зайвий раз підкреслити необхідність допомоги дитині.

Передова педагогічна практика засвідчує, що залежно від ставлення до виховання дитини всіх батьків можна розділити на тих, котрі надай серйозного значення психічному здоров'ю своїх дітей і стурбовані станом (найчастіше це мати, що сама страждає на невроз і відчуває провину за поведінку дитини). Інша група – батьки, що не усвідомили своєї відповідальності і займаються профілактикою агресивної поведінки своєї дитини лише на вимогу вчителів, психолога, адміністрації школи, служб у справах дітей. У таких випадках варто зацікавити батьків у наданні допомоги дитині, і тут успішність роботи значною мірою залежність від їхнього культурного і морального рівня.

Якими б не були погляди батьків на проблеми власної дитини, педагог при першій спільній бесіді підкреслює необхідність міцної співпраці. Нерідко батьки самі потребують допомоги та корекції їх поведінки (заспокоєнь та настанов з боку психологів).

Якщо батьки не виконують запропонованих рекомендацій, їх потрібно попередити про те, що ефект допомоги дитині буде дуже малий не через погану кваліфікацію педагога, а через байдужість та безвідповідальність батьків.

Досягнення успіху корекційно-профілактичної роботи з сім'єю відбувається внаслідок:

- усвідомлення батьками причин агресивної поведінки дитини;
- розуміння впливу сімейних проблем на поведінку дитини;
- авторитетної участі всіх членів сім'ї в процесі психокорекції;
- виконання рекомендацій педагога;
- дотримання злагоди та благополуччя у сімейних стосунках, особливо в період проведення корекційних заходів;
- поєднання заходів сімейної та індивідуальної терапії.

Ефективним засобом корекції установок батьків буде досягнення поліпшення в стані здоров'я дитини, у них зросте зацікавленість у його лікуванні і сприйнятливості до порад фахівців. Якщо ж їхнє ставлення не змінюється і вони продовжують експлуатувати дитину на користь своїх завищених домагань, то прогноз буде несприятливим.

Існують неправильні дії «важких» батьків щодо дітей і підлітків з агресивною поведінкою:

1. Батьки-параноїки з недовірою ставляться до профлакто-корекційної роботи, з недовірою сприймають дії педагога і не допускають його до обговорення проблем сім'ї і проблем з їхньою дитиною. Вони часто вважають дитину або хуліганом, або невиліковно хворим.

2. Авторитарні батьки схильні самі визначати тактику виховання. Як і батьки-параноїки, вони зайве вимогливі, нерідко змінюють одного педагога іншим. Однак змінити своє ставлення до дитини, вирішити її проблеми, не створювати конфліктних ситуацій в сім'ї вони нездатні. Найчастіше так вчиняють батьки, розцінюючи втручання фахівця у виховання їх підлітка як підрив їх особистого авторитету.

3. Батьки з істеричними рисами особистості нерідко вимагають більшої уваги до себе, ніж до дитини. В їхніх словах та діях простежуються скарги на долю, труднощі в житті, нерідко самотні істеричні матері заявляють, що педагог – їх «остання надія». Найчастіше вони свідомо або несвідомо розраховують на увагу педагога до себе і можуть годинами розповідати про свої неприємності та проблеми.

4. Егоцентрично-захисні установки батьків полягають у побоюваннях і страху втратити вплив на дитину. У таких випадках батьки несвідомо бояться приходити до педагога, побоюючись зменшення свого впливу на дитину. Іноді це може призвести до припинення психологічної допомоги фахівця під будь-яким приводом. Крім того, занепокоєння з приводу стану дитини іноді буває єдиною загальною крапкою згоди між батьками, єдиною формою їхнього спілкування.

5. Емоційна нечуйність батьків. Вона виявляється у ставленні до прохань педагога принести предмети малювання і гри на заняття з дитиною. Батьки «забувають» ці прохання, у чому виявляється їхня скнарість небажання, щоб предметами малювання користувалися інші діти. Вони як правило, не запрошують у гості до своєї дитини однолітків, аргументуючи тим, що чужі діти можуть зіпсувати меблі, магнітофон, побутові речі та ін.

6. Емоційно невірноважені і нетерплячі батьки. Вони або нездатні усвідомити завдань допомоги дитині і витримати сам процес терапії або сліпо погоджуються з будь-якими порадами педагогів, навіть з такими, котрі не в змозі здійснити профілакто-корекційну роботу.

В усіх випадках ставлення батьків до завдань сімейної профілакточної роботи є індикатором їхнього ставлення до дитини і має не

лише діагностичне значення, але і показує всю складність здійснення на практиці роботи з сім'єю.

Сімейні обговорення результатів обстеження починаються з викладу батьками своєї точки зору на причини виникнення нервового стану або прояву агресивної поведінки в дитини. Нерідко вони відзначають окремі недоліки у вихованні (емоційна нестійкість, непослідовність тощо).

При цьому сім'ї батька, робота буде особливо успішною, якщо дитина прихильна до нього більше. У більшості випадків цією особою є мати, але якщо діти, особливо дівчатка, прихильні до батька, то більший ефект буде від їх спільного відвідування педагога. Батько в такому разі одержує окремі консультації і поради та підключається до допомоги дитині.

Паралельно з роботою над агресивною поведінкою дитини проводяться додаткові бесіди з матір'ю або батьком і в деяких випадках з бабусями і дідусями. Бесіди здійснюються в той час, коли діти виконують завдання педагога.

В результаті сімейних обговорень відбувається вирівнювання стосунків між батьками і зміна їхніх поглядів на дітей. У той же час у дітей після загальної кількості занять, спрямованих індивідуальних бесід спостерігається зменшення агресивних проявів. Таким чином, обидві сторони (батьки і діти) будуть готові для проведення спільних занять, мета яких полягає у підвищенні дієвості перебудови сімейних стосунків в умовах, наближених до реального існування.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ТА САМОКОНТРОЛЮ

1. Прокоментувати види насильницької поведінки дітей.
2. Охарактеризувати чинники насильницької поведінки.
3. Назвати та проаналізувати групи чинників насильницької поведінки дітей, що діють у сім'ї.
4. Проаналізувати особливості шкільного насильства.
5. Проаналізувати вплив мережі Інтернет на формування дитячої агресивності.
6. Проаналізувати заходи окремих держав, спрямованих на профілактику насилля в мережі Інтернет та ЗМІ.
7. Пояснити сутність булінгу і мобінгу.
8. Охарактеризувати чинники булінгу.
9. Проаналізувати види булінгу.
10. Прокоментувати наслідки булінгу.